

En skatt som måste bevaras
På Skriftens grund
Lag och evangelium
Begreppet rättfärdiggörelse
Tron allena
Chemnitz aktuell i dag

Chemnitz och rättfärdiggörelsen

Martin Chemnitz (1522-1586) är en av den lutherska kyrkans främsta lärare. Man brukar kalla honom ”den andre Martin” och säga: ”Om inte Martin hade kommit skulle inte Martin ha stått kvar”. Med detta menar man, att Martin Chemnitz framför andra var den som lyckades övervinna de svåra inre stridigheterna inom den lutherska kyrkan efter Luthers död. Detta skedde inte såsom i modern tid genom yttre ekumenisk enighet trots oenighet i läran. Nej, Martin Chemnitz hade som ledstjärna en sann biblisk ekumenik, dvs. en enighet i hela den kristna läran grundad på Skriften allena.

Chemnitz kom till Wittenberg 1545, ett år före Luthers död, för att studera under Melanchton. Han råddes av denne att studera grekiska och matematik. Han var också intresserad av astrologi. På grund av Schmalkaldiska kriget stängdes universitetet i Wittenberg för en tid, och Chemnitz kom då till Königsberg. Där blev han bibliotekarie och fick möjlighet att på allvar studera teologi. Under tre år studerade han Bibeln, apokryferna och alla bibelkommentarer som fanns tillgängliga samt Luthers skrifter. Chemnitz insåg också astrologins otillförlitlighet.

Under denna tid utbröt den s.k. osiandriska striden om rättfärdiggörelsen. Osiander var en luthersk teolog, som i sin lära avvek från Luther. Chemnitz insåg faran av den Falska läran och angrep Osiander offentligt, fastän han därmed kom i onåd och riskerade sin ställning. Men för

Chemnitz var sanningen viktigare än allt annat. Chemnitz kom så 1553 tillbaka till Wittenberg och Melanchton. Där började han föreläsa i teologi över Melanchtons berömda dogmatik ”Loci Communes”.

En kort tid därefter kallades Chemnitz till Braunschweig för att bli medhjälpare till superintendenten Joachim Mörlin, vilken också kämpat mot Osiander och därför måst fly. Chemnitz ordinerades i Wittenberg av Luthers vän och medhjälpare Bugenhagen. Det berättas om Chemnitz, att han i början inte var någon särskilt bra predikant, men att han så småningom utvecklades till att bli alldeles utomordentlig, med korta, enkla och klara predikningar, fyllda med läromässigt innehåll. Prästerna i Braunschweig kom att använda dessa predikningar som mönster för sina egna.

År 1577 kallades både Chemnitz och Mörlin åter till Preussen då hertigen där till slut hade genomskådat Osianders falska lära. Rådet i Braunschweig insisterade dock på att få behålla Chemnitz, och så blev han superintendent (motsvarande biskop) efter Mörlin. Ett av Chemnitz' villkor för att stanna kvar var att alla medlemmar i konsistoriet skulle hålla sig till den rätta läran, och att de gemensamt och energiskt skulle kämpa mot all falsk lära. Det hade tydligen varit lite så och så med den saken tidigare. Chemnitz var också mån om att stadens råd inte skulle få blanda sig i kyrkans inre angelägenheter. Ingen präst och inte heller någon skollärare skulle få kallas utan superintendentens och konsistoriets godkännande. Chemnitz var noga med att kyrkotukten upprätthölls, även när det gällde den kristna livsföringen, och han anger uttryckligen att detta också innebar, att prästerskapet fick tillrättavisa även de högt uppsatta rådsmedlemmarna om de levde ogudaktigt.

Chemnitz blev en mycket duglig superintendent. Han samlade stadens präster två gånger i månaden för att samtala med dem om den kristna läran och andra kyrkliga angelägenheter. Därvid fortsatte Chemnitz med att föreläsa över Melanchtons ”Loci”. Han blev vida känd för sin

duglighet och sin stora teologiska skicklighet. Dessutom engagerade han sig för sociala frågor.

Chemnitz största teologiska verk är ”Examen concilii Tridentini”, en ingående granskning av det romersk-katolska kyrkomötet i Trient. I detta verk ges en mycket utförlig framställning av både den bibliska läran och de romerska villfarelserna. Med sin grundliga lärdom kunde Chemnitz visa, att den katolska kyrkan inte alls utgjorde en fortsättning på fornkyrkan, utan att det istället var Luther som genom reformationen vände tillbaka till den gamla, rätta läran. I denna mening visade sig Chemnitz vara sant katolsk, dvs. bevarare av den rätta, allmänkyrkliga läran, medan de romerska katolikerna i själva verket utgör en sekt, vilken trots sin storlek avsköndrat sig från den bibliska kyrkan.

Tyvärr kom Melancton att i vissa stycken avvika från Luthers lära, och detta gav upphov till många av stridigheterna efter Luthers död. Chemnitz hade ju varit Melanctons lärjunge, men han kom på grund av sina självständiga och ingående studier att inse den s.k. filippismens avvikelser.

Chemnitz beskrivs som irenisk, fredsälskande, men samtidigt fast och bestämd i läran. Han hade en särskild förmåga att gå till botten med olika sakfrågor utan att fastna i onödig eller överdriven polemik. När det stora endräktsarbetet började, blev därför Chemnitz den teologiskt ledande bland dem som utarbetade Konkordieformeln, den lutherska kyrkans sista stora bekännelseskrift. Det låg ett oerhört arbete bakom denna skrift, som till sist undertecknades av oväntat många kyrkoledare och omkring 8 000 präster och lärare. En solid grund hade lagts till den lutherska kyrkans enhet, och vi har all anledning att med tacksamhet minnas Chemnitz' insats, detta i synnerhet som vi inom Lutherska Konkordiekyrkan hör till dem som fortfarande vill stå fast vid Konkordiebokens lära såsom den rätta, bibliska läran.

Chemnitz var gift med Anna Jäger, dotter till en jurist. De hade två söner och åtta döttrar, varav fyra dog som små.

Själv hade Chemnitz god hälsa största delen av sitt liv utom de fyra sista åren. Han dog vid 64 års ålder. Vi firar i år 400-årsminnet av hans död.

Glädjande nog finns numera flera av Chemnitz' verk översatta till engelska. "Examen" har översatts av Fred Kramer och ett par av Chemnitz' verk om nattvarden och Kristi två naturer har översatts av Jacob Pireus, Missourisynodens förre president. Doktor Preus har också översatt delar av "Loci Theologici", Chemnitz' stora dogmatiska verk. I en reformationsföreläsning 1985 behandlade Jacob Preus Chemnitz' lära om rättfärdiggörelsen utifrån "Loci", och i det följande skall jag referera något av detta (Preus föredrag finns i Lutheran Synod Quarterly nr 4/1985, varifrån även notiserna om Chemnitz' liv är hämtade).

[^]

En skatt som måste bevaras

Chemnitz börjar sin framställning av läran om rättfärdiggörelsen genom att visa var denna lära har sin rätta plats. Förutsättningen är Skriftens lära om människan inför Gud. Gud har skapat människan till sin avbild, men efter syndafallet är människan totalt fördärvad och anklagas och fördöms av Guds lag. I denna situation kommer läran om rättfärdiggörelsen som ett välsignat glädjebudskap. Den handlar om "vår återlösning, återställelse och försoning". Chemnitz skriver:

Vi måste anstränga oss till det yttersta för att bevara den rätta innebörden och den apostoliska renheten i läran om rättfärdiggörelsen. Vi skall lämna den vidare till våra efterkommande och förhindra att den tas ifrån oss eller ändras genom sofistiskt bedrägeri... Ty det var ett arbete, mycket större än det Herkules utförde, att rädda det sanna ljuset från det utsägligt täta mörkret och Antikrists förorenade gyttjepöl och att återställa den apostoliska renheten till Israels källor... Inte heller får vi tro, att vi i detta stora ljus inte längre behöver anstränga oss. Ty denna skatt har vi inte i järn- eller kopparkärl utan i lerkärl (2 Kor. 4:7), och vägen där vi vandrar har många stötestenar som gör att vi i vår svaghet lätt kan falla. Jag är ofta förskräckt över hur Luther i sina kommentarer till Galaterbrevet och Genesis på ett förebådande sätt

upprepade följande: ”Efter min död kommer denna lära på nytt att fördunklas.” (s. 47)

På detta allvarliga sätt börjar Chemnitz sin framställning om rättfärdiggörelsen. Chemnitz’ ord är synnerligen aktuella också idag. De till namnet lutherska kyrkorna har vanligen avlägsnat sig långt från den bibliska läran om rättfärdiggörelsen, och därigenom har hela kyrkans budskap blivit förvanskat. Även inom de konfessionella lutherska kyrkorna råder ofta osäkerhet och läromässig oklarhet. Vi behöver därför, som Chemnitz säger, ”anstränga oss till det yttersta”, i synnerhet när det gäller läran om rättfärdiggörelsen, som ju är Skriftens huvudlära. Här är Chemnitz med sin grundlighet och bibeltrohet ett gott föredöme. Det finns en risk även bland vissa konservativa lutheraner i dag, att man endast nöjer sig med kortare satser och vissa slagord utan att gå in i arbetet med en grundlig framställning och förståelse av den bibliska läran.

[^]

På Skriftens grund

Chemnitz visar alltid på vilka huvudsakliga skriftställen varje biblisk lära grundar sig. Denna metod kallas loci-metoden (loci = skriftställen) och har givit namn åt många av den gamla lutherdomens teologiska verk alltifrån Melancton och Chemnitz. Luther själv skrev inget sådant verk, men han utgick alltid från Skriftens ord som avgörande för all kristen lära. Luther prisade därför locimetoden och kallade Melanctons Loci för ”kanoniska”. Chemnitz visar hur den rättfärdiggörande tron alltid i sig innefattar tron på Bibelns ord:

Många har diskuterat om denna aspekt verkligen bör inkluderas i definitionen av den rättfärdiggörande tron. Men det finns goda och allvarliga skäl för att göra det... ty den rättfärdiggörande tron förutsätter och inkluderar den allmänna tron, som med fast övertygelse och utan några tvivel utgår ifrån att de ting som uppenbaras i Guds Ord är absolut sanna, eftersom Gud själv är dess upphovsman som skall prisas för sin sannfärdighet, och eftersom han står över alla misstag. Ty om denna allmänna grund börjar skaka eller vika undan, så kan inte den fasta förtröstan på

evangeliets löften slå rot eller bevaras i tider av andlig kamp.
(s. 64)

Skriften är enligt Chemnitz trons s.k. formalprincip. Tron grundar sig alltid på Skriften, och utan övertygelse om Skriftens tillförlitlighet förlorar tron sitt fäste. Läran om rättfärdiggörelsen kullkastas därför av den moderna teologin i och med att den har övergivit tron på Bibeln som Guds inspirerade och ofelbara ord.

Det bibelställe, locus, som Chemnitz utgår ifrån i läran om rättfärdiggörelsen är Rom. 3:21-28: ”Men nu har, utan lag, en rättfärdighet från Gud blivit uppenbarad... en rättfärdighet från Gud genom tro på Jesus Kristus.” Egentligen är Chemnitz’ hela framställningen av rättfärdiggörelsen ingenting annat än en exegetisk studie av detta ställe i Romarbrevet, framhåller Preus. Chemnitz visar hur viktigt det är att noggrant definiera begreppen som används, såsom ”evangelium”, ”rättfärdiggöra”, ”rättfärdig”, ”nåd” m.fl. Om detta skriver han:

Vi får inte tro, att detta bara är en barnslig iver att definiera termer. Ty liksom de väsentliga tingen i detta locus är långt ovan och bortom vårt förnuft, så har också den Helige Ande vissa termer i läran om rättfärdiggörelsen som inte används i det vanliga språket. Kyrkan måste bemöda sig om språket, dvs. den bör inte tänka ut nya idéer eller framställa nya dogmer, utan det som har blivit oss givet av den Helige Ande måste vi lära utifrån den rätta meningen av orden som Skriften använder, när den lär oss den himmelska läran. Senare skall vi visa hur försummandet av ett rätt språk blev källan till allehanda villfarelser i denna artikel. (s. 48)

[^]

Lag och evangelium

Chemnitz visar hur viktigt det är, att skillnaden mellan lag och evangelium noga upprätthålls i samband med läran om rättfärdiggörelsen. Rättfärdiggörelsen får aldrig läras eller sökas i lagen, utan endast i evangeliet, det glada budskapet om vad Kristus har gjort. Detta gäller både i Gamla och Nya testamentet. Frälsningsvägen har alltid varit en och densamma, nämligen rättfärdiggörelse genom tron på Messias, Kristus.

Chemnitz betonar att människan först måste bli ställd inför Guds lag, så att hon inser sin synd. Den säkra och obotfärdiga människan måste få klart för sig, att hon står under Guds vrede och onåd. Den obotfärdiga människan skall därför inte få höra evangelium utan endast lagen.

Den av lagen bekymrade och förkrossade syndaren skall däremot få höra ett villkorslöst evangelium, som är det egentliga nådemedlet varigenom människan kommer till tro.

Ordet evangelium kan användas på olika sätt. Ibland betecknar det hela den kristna läran, och omfattar då både predikan av bättring och syndernas förlåtelse. Denna allmänna definition har dock missbrukats av både katolikerna och antinomisterna, säger Chemnitz. Katolikerna försökte utifrån denna definition att också få med gärningarna i rättfärdiggörelsen, och antinomisterna försökte hävda, att lagen inte skulle predikas för de kristna. Det är därför viktigt att klargöra i vilken mening man använder ordet evangelium.

När ordet används i sin begränsade, egentliga mening betecknar det ingenting annat än löftet om nåd för Kristi skull. Chemnitz polemiserar mot dem som här försöker blanda in också läran om goda gärningar. Trons lag utestänger alltid gärningarnas lag (Rom. 3:27). Chemnitz citerar i detta sammanhang långa avsnitt ur Luthers disputationer mot antinomisterna. Luther visar hur den första delen av bättringen eller omvändelsen måste komma av lagen, som orsakar sorg över synden. Men detta är bara en halv ånger som slutar i hopplöshet, om inte sedan evangelium predikas. Endast evangelium om Kristus ger människan nytt hopp och verklig kärlek till Gud och därmed också hat mot synden. (s. 53)

[^]

Begreppet rättfärdiggörelse

Chemnitz inleder detta avsnitt med en lång och intressant historisk översikt. Han visar hur Pelagius med sin villolära fick Augustinus att revidera några av sina tidigare

olyckliga påståenden om människans fria vilja. Om man tillskriver människans vilja för mycket, blir med nödvändighet läran om rättfärdiggörelsen förvanskad, menar Chemnitz. Påvedömet bygger på den falska uppfattningen att människan till viss del förmår att samarbeta med Gud i omvändelsen och rättfärdiggörelsen. Denna s.k. synergism har alltid varit en källa till falsk lära om rättfärdiggörelsen. Genom Melanchtons avvikelser, och senare genom pietismen, kom synergismen tillbaka in i den lutherska kyrkan. Det var därför som Walther, Pieper, H. A. Preus och andra så starkt betonade rättfärdiggörelsens och försoningens objektiva sida, påpekar Jacob Preus.

Motståndarna till den bibliska läran har alltid fört fram en rad argument mot läran att tron allena rättfärdiggör. Utan en sann ånger och bättring kan man inte tillägna sig Kristi förtjänst – detta är en biblisk sanning. Men utifrån det har man dragit slutsatsen att tron allena inte kan rättfärdiggöra. Så har man alltid velat få med det som föregår tron eller det som följer av tron i själva rättfärdiggörelsen med motiveringen, att en sann tro är oskiljaktigt förbunden med dessa ting. Chemnitz reder här ut begreppen. Han visar att en rätt definition av rättfärdiggörelsen måste svara på följande frågor:

När samvetet är förskräckt av syndakännedom och känslan av Guds vrede,

1. vilken är då den storhet som gör att syndaren inför Guds dom och hot om eviga straff söker syndarnas förlåtelse, avlöses från det fördömande straffet och mottages i det eviga livet?

2. vilket är det medel eller instrument genom vilket evangeliets löfte, dvs. löftet om nåd, förbarmande, försoning, frälsning och evigt liv, mottages, tillägnas och appliceras? (s. 56)

Det är viktigt att lägga märke till, att Chemnitz här utgår från den av lagen förskräckta och bekymrade syndaren. Chemnitz visar, att ordet rättfärdiggöra förutsätter denna situation. Ordet är nämligen en domstolsterm – en s.k. forensisk term – som aldrig betyder ”göra rättfärdig” i betydelsen ”att ingjuta rättfärdighet”. Det betyder i stället att på laglig grund frikänna den som blivit anklagad för ett

brott. Den anklagade förklaras oskyldig, och han skall sedan behandlas såsom en som är helt utan skuld, dvs. rättfärdig. Chemnitz summerar:

I hela Skriften är det omöjligt att bevisa med ett enda exempel, att ordet rättfärdiggöra skall förstås som avseende förnyelsen genom ingjutandet av nya kvaliteter, när man talar om rättfärdiggörelsen inför Gud. (s. 57)

Chemnitz' definitioner återfinns i våra bekännelseskrifter (Konkordieformeln, artikel III) där det bl.a. heter: "Vi tro, lära och bekänna, att enligt den heliga Skrifts språkbruk ordet 'rättfärdiggöra' betyder 'avlösa', dvs. 'frikänna från synd'" (SKB s 509). Och som en villfarelse förkastas:

Att i de profetiska och apostoliska ord, där det talas om trons rättfärdighet, orden "rättfärdiggöra" och "rättfärdiggöras" icke skulle betyda frikänna och frikännas från synd och få syndernas förlåtelse, utan innebära att verkligen göras rättfärdig inför Gud på grund av ingjutandet genom den helige Ande av kärlek och dygd och därav följande gärningar. (SKB s. 510)

Chemnitz och bekännelsen vänder sig här inte mot vissa uttryckssätt i sig. Luther översatte det grekiska ordet i Bibeln "dikaioo" både med "rectifertigen" (rättfärdiga) och med "rectifertig machen" (göra rättfärdig). Det som inte finns i den bibliska termen är tanken, att människan förändras till det bättre. Nej, det är den förtappade syndaren som frikänns endast och allenast för Kristi skull och tillräknas hans rättfärdighet. Som en följd av detta tar Gud sin boning hos den troende människan och verkar i henne en stor förändring med kärlek och goda gärningar. Men detta hör inte hemma i läran om rättfärdiggörelsen, utan är en följd av den.

Mot Osiander hade Chemnitz särskilt haft anledning att hävda att rättfärdiggörelsen är uteslutande förensisk. Osiander hade lärt en rättfärdiggörelse på grund av den inneboende Kristus, och då särskilt hans gudom. Chemnitz lärde däremot, att det är Kristi objektiva verk, hans ställföreträdande tillfyllestgörelse som sann Gud och sann människa, som är den enda grunden för vår rättfärdiggörelse. Därför heter det i bekännelsen:

... all vår rättfärdighet måste sökas utanför oss och utanför alla människors förtjänst, verk, dygd och värdighet och endast grunda sig på Herren Kristus ... då han såsom Gud och människa i sin odelade, hela och fullkomliga lydnad är vår rättfärdighet. (SKB s. 588)

[^]

Tron allena

I sin genomgång av de bibliska termerna får ordet ”tro” (grek. ”pistis”) en grundlig behandling på mer än 100 sidor. Chemnitz skriver:

Ty tron är det unika medel och instrument varigenom vi griper omkring Kristi rättfärdighet och tillämpar den på oss själva. Av detta skäl är djävulen så fientlig mot läran om tron, ty då han inte kan hindra Guds rådslut angående den mänskliga rasens återlösning, fastän han försökte att göra det med sluga angrepp mot det hus och den familj där han visste att Säden skulle komma, så använder han all sin skicklighet till att förstöra eller förvirra och slå sönder det instrument och medel varmed Guds verk skall mottagas. Ty han vet, att utan tro har vi ingen nytta av vare sig återlösningen eller predikan av evangelium. (s. 47)

Chemnitz beskriver ingående de många förvrängningarna av läran om tron. Dit hör t.ex. uppfattningen att tron enbart utgörs av att man samtycker till Bibelns historiska berättelser. Tron förutsätter visserligen denna kunskap, men till detta måste också en personlig förtröstan på Kristus komma. Och denna kan bara uppkomma genom den Helige Andes verk, när evangelium förkunnas för den av lagen förkrossade syndaren.

En annan villfarelse är att tron skulle rättfärdiggöra på grund av sin styrka. När man då ser på sin egen svaga tro, får man lätt tanken att också någonting annat utöver tron behövs för rättfärdiggörelsen. Så har idén om tron formad av kärleken (fides formata) uppkommit. Men om kärleken formar tron, så är det till sist på kärleken som rättfärdiggörelsen beror, och den sker då inte utan gärningar. Tron måste stå helt ensam i rättfärdiggörelsen, utan varje inblandning av kärlek och goda gärningar. Chemnitz försvarar på många olika sätt Bibelns och Luthers lära om tron allena. Ingenting får ställas vid sidan

av det rena evangeliet i läran om rättfärdiggörelsen.

[^]

Chemnitz aktuell i dag

Jacob Preus går bara in på några punkter av Chemnitz' grundliga framställning, och jag har i min tur bara kunnat referera litet av allt det Preus tar upp.

Preus betonar till sist hur Chemnitz sammanfattar Luthers teologi, Melanchtons under dennes bästa period och de lutherska bekännelseskriterierna. Han skriver:

Luther plöjde den obearbetade marken, men på ett ganska osystematiskt sätt. Melanchton gjorde mycket för att systematisera Luthers verk. Men det återstod för Chemnitz att i sin stora konfrontation med den romerska motreformationen, de reformerta och den tidens svaga lutherska teologi, i sin "Examen concilii Tridentini" och i "Locis Theologicis", till lutherdomen efterlämna det teologiska system som vi intill denna dag gläder oss över och tackar Gud för. (s. 68)

Preus påpekar också, att Chemnitz' teologi skiner igenom återvändandet till den lutherska ortodoxin både i Europa och Amerika under 1800-talet. Ja, även bland rationalisterna prisades Chemnitz för sin objektiva vetenskap, sitt ireniska tillvägagångssätt, enorma kunnande och sin fromma iver, inte för egen ära, utan för kyrkans bästa.

Vi har all anledning att idag på nytt börja studera den teologi Chemnitz lärde. Den ger oss en rätt förståelse av Luthers och bekännelseskriteriernas lära, och den leder oss in i Skriften. Många av de frågor som idag diskuteras inom de konservativa, lutherska kyrkorna har Chemnitz grundligt behandlat. Detta gäller t.ex. nattvardsläran, där Chemnitz liksom Luther kraftigt betonade, att Kristi kropp och blod blir närvarande i samma stund som instiftelseorden läses.

Tyvärr har en annan syn kommit in i många lutherska kyrkor, men det gäller då att vi med kraft hävdar den bibliska uppfattningen. Den lutherska kyrkan har alltid varit starkast, när hon kompromisslöst hävdade Skriftens lära

och ingenting annat, oberoende av vilka konsekvenser detta lett till. Nu har den rationalistiska bibelkritiken kommit in i många kyrkor som tidigare var bibeltroende, och det rena och klara evangeliet har på många håll fördunklats. För att vinna vår tids människor tror man, att det behövs ett nytt slags evangelium utan den bibliska sältan. Men vi behöver istället föra ut det gamla, oförändrade evangeliet på vår tids språk. Budskapets innehåll kan vi utmärkt lära oss av Chemnitz liksom metoden att vara sanna skrifteologer. Så är ”den andre Martin” högaktuell ännu idag.

Sten Rydh

[^]